

УКРАЇНСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ РУХ В УМОВАХ ЗАГОСТРЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОНФРОНТАЦІЇ У РОСІЇ ВОСЕНИ 1917 р.

Стаття присвячена українському військовому руху у російській армії восени 1917 р. до приходу більшовиків до влади. Розглянуто етапи та форми українізації російської армії. Особлива увага звернута на Південно-Західний і Румунський fronti.

Ключові слова: армія, українізація, Південно-Західний фронт, Румунський фронт, Центральна Рада, Генеральний секретаріат.

Постановка проблеми та її актуальність. Дослідження соціально-політичної обстановки, яка склалася на Південно-Західному та Румунському фронтах після повалення самодержавства в Росії, має важливе значення для подальшого розуміння подій, що відбувалися в Україні протягом 1917 та на початку 1918 рр. Перебування на території України багатомільйонної російської армії, в якій значну частину солдатів становили українці, сприяло витворенню тут своєрідного каталізатора українського національно-визвольного руху. Це в подальшому активно вплинуло на хід національного державного будівництва.

Аналіз попередніх досліджень. До проблем національно-визвольного руху періоду Центральної Ради зверталось багато сучасних вітчизняних істориків, таких як В. Верстюк, В. Голубко, Л. Дециньський, О. Дем'янюк, В. Іванис, С. Литвин, О. Реєнт, Я. Тинченко, П. Ткачук, О. Удовиченко та ін. Проте, незважаючи на підвищену увагу дослідників до розробки цієї проблеми, ще залишаються малодослідженими певні аспекти. Зокрема, аналіз суспільно-політичного становища, що склалося в армії восени 1917 р. до

Зінкевич Роман Дмитрович, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України та етнокомунікації, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів.

© Зінкевич Р.Д., 2014

захоплення більшовиками влади в Росії і як воно відобразилось на подальших подіях в Україні.

Мета та завдання дослідження. Дана стаття має на меті розкрити на основі аналізу як опублікованих праць, так і архівних матеріалів основні особливості українського військового руху в армії в даний період.

Виклад основного матеріалу. Придушення заколоту генерала Л. Корнілова призвело до нового підйому національно-визвольного руху на Україні. Також це відчувалось і на фронті. Загроза збройного розгрому різноманітних українських військових організацій зі сторони монархічно налаштованого командування зникла. Використовуючи велике піднесення національно-визвольного руху на Україні і в тому числі серед солдатів Південно-Західного і Румунського фронтів, Генеральний секретаріат 29 вересня 1917 р. створив Секретаріат військових справ, який відав організацією і формуванням українізованих військових частин, затвердженням і усуненням військових чинів у військових округах на території України і у всіх українських частинах [1, с.518]. Але залишився невизначеним статус Петлюри, оскільки не було здійснено офіційного призначення генерального секретаря з військових справ. І лише в кінці жовтня С. Петлюра офіційно призначається Генеральним секретарем з військових справ, набувши статусу міністра.

Центральна Рада через свої військові організації активізувала свою діяльність з формування українізованих частин і добилася при цьому значних успіхів. На початку вересня в Одесі був сформований гайдамацький курінь у складі шести піхотних, кулеметної та кінної сотень і гарматної батареї [2, с.142-143], в Бердичеві – важкий артилерійський полк ім. Т.Г. Шевченка [3, с.159]. На Румунському фронті була українізована 4 стрілецька залізна дивізія [4, с.374]. Почався посилений процес українізації військових частин, як на фронті, так і в тилу. До кінця вересня 1917 р., Генеральний військовий секретаріат добився дозволу на відкриття українських піших шкіл прапорщиків, українських відділень при інженерній і

артилерійській військових школах. Начальник Київської військової округи про це був повідомлений телефонограмою начальника Генерального Штабу [5, 19 вересня]. У вересні Генеральний військовий комітет українізував другу київську школу прапорщиків, до якої 27 і 28 вересня було прийнято 75 вояків-українців [5, 30 вересня]. Військове міністерство дало дозвіл на українізацію запасного артилерійського дивізіону, запасного інженерного полку, телеграфної запасної роти, запасного батальйону самокатчиків в Києві, а також на розгортання запасного кулеметного батальйону в український полк двохбатальйонного складу [6, с.370].

12 вересня 1917 р. за дорученням Генерального Секретаріату до Ставки було відправлено делегацію Українського Військового Генерального Комітету у складі С. Петлюри, П. Скрипчинського і В. Кедровського. Переговори велися переважно між С. Петлюрою і О. Керенським. Українська делегація домагалася проведення широкої українізації армії, при тому головним аргументом на її користь висувалося твердження про кращу боєздатність українських частин на тлі загального розкладу російської армії [7, с.38].

У вересні активізували роботу українські військові ради. Щоб прискорити українізацію армії 2 вересня 1917 р. в Києві відбулася нарада Всеукраїнської Ради військових депутатів, на якій було ухвалено необхідність скликання в найближчий час 3-го Всеукраїнського військового з'їзду [5, 3 вересня]. Це рішення підтримало і Українське військово товариство імені гетьмана П. Полуботка [5, 6 вересня]. Українські військові ради ставили вимоги скликання фронтових з'їздів. Для цього Генеральний секретаріат, який очолював С. Петлюра, розіслав по фронтах своїх агітаторів. Особливо енергійно вони діяли на Південно-Західному фронті. Їм вдалося ще літом почати українізацію 34-го армійського корпусу Особливої армії, яким командував генерал П. Скоропадський. Скоропадський в свою чергу створив досить добре організовані школи старшин, завдяки чому корпус перетворився в серйозну силу в руках Центральної Ради. Під тиском умов, які склалися

на фронті, командування пішло на поступки вимогам Центральної Ради по українізації армії. Так, 29 вересня 1917 р. новий командуючий Південно-Західним фронтом генерал Н. Володченко враховуючи стихійність процесу українізації, що охопив війська фронту, видав наказ, який дозволяв скликання фронтового українського з'їзду [8, Ф.2067, оп.1, спр.3811, арк.65]. Проте до взяття більшовиками влади в свої руки Ставка і командування фронтів займали суперечливу позицію відносно формування армії по національному принципу, прагнули її обмежити.

При Генеральному штабі була затверджена посада представника Центральної Ради, першим представником якої став полковник Віктор Павленко, а 6 вересня Керенський затвердив Всеукраїнську Раду військових депутатів [9, 7 вересня]. 22 вересня Тимчасовий уряд дав дозвіл провести українізацію 20 дивізій, які повинні були поповнюватись за рахунок вже українізованих полків, а 3 жовтня А.Ф. Керенський підписав наказ про поповнення солдатами-українцями 15 піхотних дивізій, однієї стрілецької дивізії і 2-х артилерійських дивізіонів [9, 6 жовтня]. У тилкових гарнізонах України було українізовано майже 130 запасних і спеціальних полків. В жовтні на Південно-Західному фронті виділився з 3 кінної дивізії XI армії український кінний полк, був створений також український полк в 27-й піхотній дивізії, а з відділів 101, 102 і 103 дивізій виділено було по одному українському ударному куреневі [4, с.374]. Якщо взяти в цілому, то на Південно-Західному та Румунському фронтах в цей час було повністю українізовано 42 і частково 11 полків, в яких нараховувалось біля 79 тис. солдатів [10, с.168].

Оскільки уряд пішов на деякі поступки, Центральна Рада почала втручатися в оперативно-тактичне керівництво військами. Для консолідації своїх сил, вона в кінці вересня і в середині жовтня 1917 р. провела українські військові з'їзди Румунського і Південно-Західного фронтів. Військовий український з'їзд Південно-Західного фронту відкрився 4 жовтня в Бердичеві, при участі В. Винниченка, С. Петлюри і М. Коваленського. На з'їзд

з'їхалось біля 700 делегатів [11, с.6-7], які представляли усі військові частини Південно-Західного фронту. До президії було обрано: від українських соціалістів-революціонерів – П.С. Куцяк, Ралій, Сверстник і Бондар; від трудовиків – М. Шинкар і безпартійний Григорьев [5, 6 жовтня]. Якщо взяти партійний склад делегатів з'їзду, то по анкеті в перші дні було 57 відсотків українських соціалістів-революціонерів, 11% – українських соціал-демократів, решта 32% безпартійні [12, с.49]. Головував на з'їзді штабскапітан М. Шинкар, який пізніше був командуючим військами київської військової округи, а ще пізніше, як представник крайніх лівих ідей, керував звенигородським повстанням. На з'їзд був запрошений генерал П. Скоропадський [9, 14 жовтня]. У промові на з'їзді Південно-Західного фронту С. Петлюра обґрунтував необхідність створення боєздатної національної армії, наголошуючи, що «тільки військо своє може спасти справу... Позаяк настав час демобілізації війська, котре зруйнує остаточно Україну, то ми повинні організувати Українське Військо не тільки для фронту, а й для того, щоб забезпечити себе від руїни» [13, 26 травня].

На військовому з'їзді була обрана фронтова військова рада, в склад якої входило 80 чоловік. Вона мала створити Виконавчий Комітет та відповідні секції. Головним завданням фронтової Ради було українізація військових частин на Південно-Західному фронті [9, 18 жовтня]. З'їзд постановив паралельно з загальновійськовими створити гарнізонні, ротні, полкові, дивізійні, корпусні, армійські і фронтові українські військові ради [8, Ф.2083, оп.1, л.1, спр.6, арк.29]. Якщо з військовими українськими радами на нижчих рівнях командування фронту якимось мирилось, то дозвіл на створення дивізійних, корпусних, а особливо армійських і фронтових воно не давало. Штаб фронту і виконавчий комітет фронту чинили різні перепони в діяльності української фронтової ради. В штаб Верховного головнокомандуючого посилались чисельні скарги, щоб не допустити їх існування, про те, що вони вносять дезорганізацію у війську. В наслідок цього, Верховний головнокомандуючий

видав наказ про її заборону, не дивлячись на заяви членів ради про те, що в даний момент велику роль в зміцненні армії відіграла б українізація фронту і створення авторитетного органу в масштабі фронту в образі української фронтової ради [8, Ф.2083, оп.1, л.1, спр.6, арк.44]. Слід відмітити те, що в цей період на Південно-Західному фронті вона користувалась значним впливом серед солдатів-українців в кожній армії. Українським військовим радам в багатьох місцях вдалося взяти під свій контроль склади зброї та боеприпасів.

Генеральний військовий секретаріат Центральної Ради восени 1917 р. став практично виконувати функції командного органу арміями Південно-Західного і Румунського фронтів. Про це, говорилося в багатьох телеграмах командуєчих арміями Південно-Західного і Румунського фронтів. В телеграмі від 17 жовтня 1917 р. в штаб Верховного головнокомандуючого повідомлялось, що Генеральний військовий секретар посилає телеграми і повідомлення в частини VIII-ї армії помимо комісаріату і штабу Російської армії [8, Ф.2015, оп.1, спр.3, арк.178]. В цих телеграмах також були прохання не допускати втручання в управління армією зі сторони Генерального військового секретаріату і його українських військових рад.

В вересні – початку жовтня в багатьох частинах 5, 6, 31, 32, 34 і 41-го армійських корпусів Південно-Західного фронту були проведені військові з'їзди солдатів-українців, які вимагали від Тимчасового уряду українізації військ всіх гарнізонів на Україні, усунення деяких комісарів і командуєчих округами та інші [10, с.158]. У резолюціях з'їздів солдати висували перед урядом вимоги як найшвидшого вирішення основних завдань революції. Так, з'їзд українців-військових 32-го армійського корпусу, що представляв 33 тис. осіб, висловився за припинення війни, наділення селян землею і автономну Україну [14, 22 октябрю]. 24 вересня 1917 р. була проведена фронтова конференція солдатів-українців Румунського фронту, в резолюції якої містилась вимога до Тимчасового уряду прискорити процес виділення українізованих частин на Румунському фронті [15, 26 септябрю].

Командування було стурбоване ростом міжнаціональної напруги в армії у зв'язку з формуванням українських частин. Наприклад, в рапорті комісара XI-ї армії І.І. Кириєнка говорилося, що в частинах 6-го армійського корпусу по питанню його українізації дуже загострились відносини між українцями і великоросами. «Вважаю за потрібне, – писав він, – прийняти остаточне рішення, не затягувати його до появи ексцесів» [8, ф.2083, оп.1, спр.6, арк.6]. В наступній телеграмі, він також просив прискорити вирішення питання про українізацію корпусу, щоб уникнути кровопролиття [8, ф.2083, оп.1, спр.6, арк.1]. Отже, ми бачимо, що Ставка і Тимчасовий уряд неохоче йшли на створення українських військових формувань тому, що хотіли зберегти імперію в її повному складі, боялися виходу з неї України, а тому робили все від них залежне, щоб не допустити створення Україною своїх власних військових сил. Вони боялися вибуху міжнаціональної ворожнечі в армії, яка могла перерости в збройну боротьбу і тоді не могло б бути мови хоча б про який-небудь контроль за нею і збереження фронту. Але, не маючи можливості зберегти старі методи керівництва армією, Тимчасовий уряд і Ставка змушені були все більше рахуватися з українськими військовими організаціями. Внаслідок цього восени 1917 р. був українізований 6-й армійський корпус генерала М. Мандрили [16, с.51], який був переіменований в 2-й Запорізький. Корпус був повністю укомплектований солдатами й молодшими офіцерами але не вистачало офіцерів-українців вищих рангів та генералів. На Південно-Західному фронті їх було обмаль, тому більшістю полків у ньому командували поручники й підпоручники. Формування 2-го корпусу починалося в прифронтовій смузі. Завершитися воно мало в Летичеві, неподалік від Меджибожа. Проте знятися для цього з фронту корпусові не вдалося. Російські частини 11-ї армії, до складу якої він входив, кидали свої позиції, і 2-й Український корпус сам-один дисципліновано «тримав фронт». Крім корпусів і дивізій були українізовані й окремі піхотні полки, зокрема Запорізький (1000 багнетів), 134-й

Феодосійський (1000), 24-й, 25-й, 27-й запасні, які мали по 800–1000 вояків. В жовтні Тимчасовий уряд дозволив провести українізацію шести дивізій на Південно-Західному і Румунському фронтах [17, с.98]. Всього ж дозволялось українізувати 16 дивізій [18, с.207].

Також на початку жовтня 34-й армійський корпус був значною мірою українізований. Як вже згадувалося, він отримав нову назву – «Перший Український корпус». Комплектувався з добровольців, воїнів, офіцерів запасу та козаків із загонів «Вільного козацтва». Що стосується його чисельності, то, за різними даними, вона коливається в межах від 30 до 60 тисяч осіб. Сам Скоропадський не наводить ніяких відомостей про чисельність, але беручи до уваги напруження з офіцерськими кадрами та мале поповнення українськими солдатами, політичну анархію в країні, можна зробити висновок, що корпус навряд чи в тій ситуації міг нараховувати 40–60 тисяч, у кращому випадку в його лавах числилося до 30 тисяч бійців. Це можна підтвердити і малою кількістю полків у його складі – всього вісім [19]. Аналізуючи спогади П. Скоропадського, П. Пеленський дійшов до висновку, що саме завдяки порозумінню останнього з Центральною Радою вдалося створити «перше й найбільш дисципліноване українське військове формування на центрально-українських землях, яке нараховувало близько 30 тисяч офіцерів і вояків...[20, с.31]. Перший Український корпус складався з 1-ї та 2-ї піших дивізій, по чотири полки в кожній та по одному легкоарматному полку на дивізію. Командувачем корпусу був генерал-лейтенант Павло Скоропадський.

В цей час появляються і перші українські кінні частини, що з'явилися у ході українізацій частин російської армії на території України та за її межами влітку-восени 1917 р. Повністю або частково тоді були українізовані Російські кінні дивізії: 3-тя в Донбасі, 7, 9-та – на Південно-Західнім та 10, 12-та – Румунському фронтах. Восени на базі розформованих або розкладених кінних дивізій утворено: Кінний полк оборони України (з частин 9, 10-ої дивізій), кінний полк ім. І. Мазепи (з 4-ої

кінної дивізії) 1-й кінний полк ім. М. Залізняка, які взяли участь у Першій українсько-більшовицькій війні 1917-1918 рр. Найбоездатнішим кінним полком у цій війні виявився 1-й Запорізький ім. Кошового Отамана К. Гордієнка під командуванням полковника В. Петріва, який утворився з українців 7-ої Туркестанської дивізії на Західному фронті й прибув у бойовому стані на Наддніпрянщину. Спершу він нараховував 420 шабель, мав 18 кулеметів і складався з п'яти кінних і піших та двох кулеметних сотень. Отже, в результаті українізації в підпорядкуванні військово-політичного проводу УНР наприкінці 1917 р. було 16 кінних полків [17, с.120]. Крім того, слід відзначити українізовану Єлисаветградську кінну юнкерську школу (300 шабель), начальником якої був генерал Б. Гернгрос. Загалом у кінних частинах в грудні 1917 р. нараховувалося 5000 кіннотників [21, с.231-234].

Восени 1917 р. активно проходила організації української артилерії. Її розбудову очолив начальник артилерійського відділу Українського генерального військового штабу, уродженець Полтавщини полковник Іван Пащенко (1872–1938) й інспектор артилерії армії генерал-лейтенант Сергій Дельвіг [22, с.28-29]. Артилерія Центральної Ради восени 1917 р. загалом мала 746 гармат [21, с.231-234].

Політична верхівка Росії була стурбована ситуацією у війську в Україні. Тогочасні події засвідчували, що Тимчасовий уряд поступово почав втрачати вплив в армії, незважаючи на розгалужену систему йому підпорядкованих військових комісарів. [23, с.123].

У жовтні 1917 р. Українська Армія фактично складалася із таких частин: 1-й Український корпус генерала П. Скоропадського; дві піхотні дивізії, що формувалися у Києві; один кінний полк у Києві; піхотна юнацька школа у Києві; кілька батарей у стадії формування; автопанцерний дивізіон у Києві та інші українські частини різного роду зброї, що формувалися поза межами Києва [24, с.10]. З цього переліку випливає, що фактично на той час корпус Скоропадського був єдиною повноцінною військовою частиною, на яку покладалося завдання

підтримувати лад «на західному кордоні». Водночас, Удовиченко підкреслив, що сили корпусу «під впливом загальної революційної розрухи слабли з кожним днем» [24, с.11].

Недивлячись на те, що українізація армії в цей час набрала масового характеру, не можна вважати, що українські частини, що формувалися, були вже дійсно реальними боевими одиницями. Це підтверджується і самими керівниками українізації. Наприклад, генерал П. Скоропадський скаржився на майже повну відсутність українського старшинського складу в 34-му армійському корпусі. «Прибувшє поповнення, – повідомляв він, – поступає ненавченим. Старших офіцерів-українців, не дивлячись на всі прийняті заходи, все ще не вистарчає» [8, ф.2246, оп.2, спр.59, арк.148]. Були також неукомплектовані полки імені гетьманів Дорошенка, Сагайдачного, ім. Грушевського і багатьох інших формувань. Український Військовий Генеральний Комітет звертався до всіх генералів, і офіцерів, які були резервістами київської військової округи, що визнають себе українцями, записуватися в реєстр в Українському Військовому Генеральному Комітеті, тому що невістачало кадрів різних родів військ для нових дивізій, що українізувалися [5, 5 жовтня]. Таке ж прохання було і до українців діючої армії, які хотіли б перевестися в українізовані частини на підставі телеграми Верховного головнокомандуючого [5, 11 жовтня]. В жовтні Центральна Рада розгорнула широку агітацію серед солдатів Південно-Західного і Румунського фронтів. По мірі загострення загальної економічної і політичної кризи в країні, Центральна Рада все більше розширювала свій вплив на армію. Якщо відносини Тимчасового уряду з нею, перед більшовицьким жовтневим переворотом в Петрограді, загострилися до краю, то зі Ставкою – навпаки, покращились. Фактично, тепер в імперській Росії міг розраховувати на владу тільки той, хто керував армією. Не дивлячись на те, що Ставка втратила частково статус вищого командного органу армії, формально вона ним ще вважалась. Там це добре розуміли. Тому, щоб нейтралізувати більшовицький вплив на солдатські маси, вона все більше йшла на поступки українським військовим радам. Починаючи

з другої половини жовтня, їх агітатори одержали можливість вільно їздити по фронтах і проводити роботу у військах. Так, на Румунському фронті активну діяльність розгорнув Український військовий комітет. Він направив своїх агітаторів на фронт. Військова влада видала спеціальні посвідчення, в яких рекомендувалось всім військовим начальникам не чинити ніякого опору агітаторам [8, ф.2085, оп.2, спр.59, арк.148].

Слід відзначити, що Військовий генеральний комітет, а пізніше і Генеральний секретаріат військових справ не реєстрували українські військові відділи, тому точна цифра українізованих частин не відома. У жовтні під українізацію було виділено на Південно-Західному фронті 6 дивізій, на Румунському 6 дивізій, на Північному 2 і на стільки ж Західному – 2, разом 16 дивізій. Повністю українізованих дивізій на передодні жовтневого перевороту було 3, у стадії завершення цього процесу – 6 і частково українізованих 7 [25, с.82].

Щодо Південно-Західного та Румунського фронтів, то напередодні більшовицького перевороту тут знаходилося 42 повністю українізовані полки і 11 – частково. В них перебувало близько 79 тис. солдатів. Більшість цих полків не були повністю укомплектовані як командним, так і рядовим складом і весь час поповнювалися.

У цей період продовжувалися формуватися уже поза планом українізації, численні самочинні українські відділи. Саме таким чином виникли три гайдамацькі курені під Одесою під командуванням сотника В.Сахно-Устияновича, капітана Орлова та підполковника Продьми [26, с.142-143]. Чисельність гайдамацьких куренів на кінець жовтня 1917 р. становила близько 5 тис. осіб [8, ф.2015, оп.1, спр.3, арк.210].

Для пропаганди ідей національно-визвольного руху серед українських солдатів і офіцерів і кращої організації українського військового руху з 20 жовтня 1917 р. Український військовий комітет розпочав видання щотижневої газети «Козацька думка» [8, ф.2143, оп.1, спр.8, арк.60].

Восени 1917 р., Центральна Рада, Військовий генеральний комітет та Військова Рада обмежувалися проведенням українізації вже існуючих військових частин як на фронті,

так і в тилу. А також організацією українських гуртків, полкових, дивізійних, армійських і фронтових рад. Саме ж формування українізованих частин проводилося часто без належної організації. Цьому було багато причин: і перешкоди з боку Тимчасового уряду, і не налагодженість власного центрального апарату і, нарешті, брак військових спеціалістів серед українства. Велике значення мало й те, що формування українських частин відбувалося в надрах російської армії, яка в цей момент почала остаточно розкладатися, і тому дезорганізуючий елемент був надзвичайно сильним, що заважало створення міцної, дійсно національної армії

Політика Центральної Ради, яка проводилась під впливом українських соціал-демократів і есерів проти створення регулярної армії до жовтня 1917 р. привела до негативних, можна навіть сказати трагічних результатів. Спроба перетворити українізовані частини в свою опору не виправдалась. Не дивлячись на їх багаточисельність, солдати цих частин були сильно розпропагандовані більшовиками. Ще починаючи з літа 1917 р. під впливом більшовицької агітації, розпочався процес стихійної демобілізації і розкладу армії, який набирив чим далі загрозливіших розмірів. На фронті посилювалися антивоєнні настрої, які охопили найменш свідому, але найбільш чисельну частину солдатів-українців. Далася взнаки загальна політизація у військових частинах, падіння бойового духу і дисципліни, викликані тривалою виснажливою війною. Так, в Особливій армії поширювалися чутки, нібито 1 жовтня 1917 р. усі солдати покинуть свої позиції [27, с.76].

В жовтні в Києві почалось створення двох сердюцьких дивізій. Центральна Рада з підозрою віднеслась до них. Справа в тому, що УСДРП і УПСР, які складала її основу, знаходились під постійною критикою правих партій – федералістів-автономістів, самостійників-соціалістів, української хліборобської соціалістичної партії і інших, боялися, що створені ними військові формування будуть використані, як засіб тиску на політику Центральної Ради. Це прямо сказано в резолюції УСДРП: «утворення сердюцьких полків не являється в інтересах ні селян, ні робітників, а

затія цілком буржуазних кіл громадянства чи їх прихвостнів і тому вся українська демократія мусить об'явити цим буржуазним намісникам найрішучішу війну, роз'яснювати і виявляти дійсну їх природу і походження, вести організацію української народної армії під революційно-демократичним гаслом перетворення її в народну міліцію» [9, 23 листопада]. Тому, по наказу С.Петлюри, вже сформовані дивізії чисельністю в 15000 чоловік були розпущені як «контрреволюційні» [28, с.43]. Розпустивши їх, Центральна Рада почала формувати нові полки за «отаманським» принципом. Тобто отаману давалися гроші і він на свій розсуд формував полк. Така непослідовна позиція Центральної Ради в військовому будівництві, як визнавали деякі з її діячів, привела до того, що на початку грудня 1917 р. в «розпорядженні Центральної Ради власне не було ніякого війська» [28, с.43]. Проте, в умовах розвитку національно-визвольного руху, їй здавалося, що багаточисельні привітання з фронтів і тилкових частин в її адрес свідчили про ріст її сили.

В середині жовтня 1917 р. стало зрозумілим, що уряд втратив контроль над армією. В умовах розвалу фронту, маса солдатів ринулась в тил. Восени юрби озброєних російських дезертирів, добираючись додому, посунули через Україну. Вони грабували, вбивали мирне населення, влаштовували єврейські погроми. На засіданні Малої ради 24 жовтня під головуванням М. Грушевського урядові було зроблено запит від імені Польського демократичного централу: «Чи відомо Секретаріатові про ті погроми, убивства та грабежі, які так часто тепер робляться дикими юрбами солдатів... Ті люди, які зараз проходять через Україну, залишають на ній тільки голу землю, бо вони з Україною нічим не зв'язані. Нам і нашим дітям тут треба жити, і ми повинні боронити свій край. Коли ті харцизи будуть почувати, що на Україні вони зустрінуть не тільки опір міліції, а й опір збройної сили місцевої людності, то тоді вони не будуть так сміливо руйнувати нашого краю» [29, с.358]. Під впливом демагогічної більшовицької агітації солдати активно включалися в аграрний рух. Не були виключенням в цьому і українські

частини. Так, в телеграмі командуючого XI-ї армії повідомлялось, що «українські дивізії граблять садиби в Подільській губернії» [8, ф.2067, оп.1, спр.3811, арк.237]. Передислокація військових частин нерідко приводила до їх самоліквідації. Треба відмітити, що ці активні дії збільшовизованих солдатів в прифронтових районах України, заставляли Центральну Раду йти на більш радикальні реформи.

Національний дух, який був принесений в армію на хвилі національно-визвольного піднесення і найяскравіше проявився в її українізації, поступово почав згасати. Більшовицьке національне гасло «право націй на самовизначення» невдовзі витіснило поодинокі патріотичні пориви воєначальників-українців. Багаторічна відсутність практики боротьби за власну державність та поневолення українських земель чужинцями привели до того, що більшовики, які в переважній своїй більшості не були українцями, поступово витіснили національний елемент із свідомості значної кількості селян та фронтників [30, с.84].

Тимчасовий уряд уже не був в стані справитися з наростаючим національно-визвольним рухом в Україні. Наслідком цього стали велетенські зміни в політичній ситуації в Україні. Якщо до жовтня її визначали три головні політичні сили: Тимчасовий уряд, Центральна Рада і ліві партії Росії, то на даному етапі позиції першої були підірвані.

Тимчасовий уряд міг розраховувати хіба що на штат Київського військового округу. Головними суперниками, які претендували на владу в Україні тепер стали Центральна Рада і ліві партії. Разом з тим, розуміючи яке важливе значення для завоювання на свою сторону солдатів Південно-Західного і Румунського фронтів мало національне питання, ліві російські партії в своїй агітаційно-пропагандистській роботі почали приділяти йому значно більше уваги. Особливо багато уваги національному питанню приділяли більшовики, вони на словах обіцяли вирішити його, якщо прийдуть до влади, а насправді, як ми пізніше побачимо, більшовики його просто проігнорували і продовжили далі шовіністичну політику. Більшовики висунили ряд демагогічних заяв і обіцянок про проведення соціальних реформ і негайного підписання миру у

випадку їх приходу до влади. Такі погляди приваблювали солдатські маси, які були вимучені до крайності війною, незалежно від національності. Перед захопленням влади більшовиками, в трьох корпусах Південно-Західного фронту – 6, 32, 34, де найбільш активно проходила українізація, нараховувалось біля 2,5 тис. більшовиків і їм співчуваючих 326 [31, с.82]. В кінцевому порядку, це відіграло важливу роль в їх розпропагуванні.

Восени 1917 р. українські військові почали готуватися до скликання III Всеукраїнського військового з'їзду. Було створено організаційний комітет по скликанню з'їзду, головою якого було обрано Є. Нероновича, а писарем лікаря В. Кекала [9, 18 жовтня]. До з'їзду також готувалися і українські політичні партії. Основні завдання, які поставила партія українських соціал-демократів перед своїми делегатами напередодні Українського військового з'їзду були викладені в «Робітничій газеті». В ній зокрема вказувалось, що українізація, яка проходить в російській армії, це «не якоесь організоване українське військо» [9, 13 жовтня], а просто українці організовані в українські частини. Основним завданням українізації війська УСДРП вважала «організація має для боротьби за основні домагання українського народу, до яких не можна залучити утворення української постійної армії» [9, 13 жовтня]. Вони піднімали питання, про шляхи і спроби переходу до міліційної системи відбуття військової служби, про демобілізацію війська, яка повинна проходити планомірно і має стати важливим завданням організованих українських вояків. Всі українські військові частини повинні бути переміщені в Україну з інших частин Росії, а всі російські війська виведені з України [9, 13 жовтня]. На такій же позиції стояв М. Порш, який виступив у тій же газеті в день відкриття з'їзду. Він говорив, що «українська революційна демократія крокує не до постійного війська, а до системи народної міліції» [9, 20 жовтня].

Наперекір забороні Верховного головнокомандуючого III Всеукраїнський військовий з'їзд почав свою роботу 20 жовтня 1917 р. [8, ф.2067, оп.1, спр.3811, арк.145]. У резолюції III Всеукраїнського військового з'їзду «Про

українізацію армії і флоту» було зафіксовано «щоб по всіх українізованих дивізіях та при арміях було призначено Центральною Радою комісарів для того, щоб українізація могла проводитись планомірно і безупинно, щоб українці-вояки могли переводитись до своїх частин не тільки командами, а і поодинці, з'їзд домагається негайного заведення українських полків і бригад» [33, с.54].

Під час роботи III Всеукраїнського військового з'їзду більшовики зробили в Петрограді збройний переворот і взяли владу в свої руки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи даний матеріал можна зробити висновок, що український військовий рух в період вересня – жовтня 1917 р. розвивався по висхідній лінії, а формування українізованих частин вирішальним чином спричинилося до розпаду російської армії. Характерною особливістю українського військового руху даного періоду було те, що він у своєму розмаху досяг критичної межі, вилившись у масову українізацію армії. Були закладені умови створення власного національного війська, але як показали подальші події, що це не в повній мірі змогла використати Центральна Рада. Однак ця тема потребує подальшого вивчення із залученням нових архівних матеріалів.

1. 1917 год на Киевщине. Хроника событий. – Харьков, 1928. – 583 с.
2. Яневський М. Зі споминів // За державність. – Каліш, 1932. – Зб. 2. – С. 137–147.
3. Голуб П.А. Солдатские массы Юго-Западного фронта в борьбе за власть Советов. / март 1917 – февраль 1918 г./ – К., 1958. – 256 с.
4. Історія Українського війська. (Під ред. І. Крипякевича). – Вінніпег, 1953. – С. 295–832.
5. Нова Рада. – 1917.
6. Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923. Доба Центральної Ради. – Ужгород, 1932. – Т. I. – 437 с.
7. В.К.Всеукраїнський Військовий Генеральний Комітет і Тимчасове правительство: Уривок зі споминів // Літературно-науковий вісник. – 1923. – Кн. 5. – С. 34–42.
8. Російський державний військово-історичний архів.
9. Робітнича газета. – 1917.

10. *Дециньський Л.С.* Революційні події на Південно-Західному, Румунському фронтах і Чорноморському флоту в 1917 – лютому 1918 р. – Львів, 1982. – 286 с.
11. Вісник Українського Військового Генерального Комітету. – 1917. – № 19–20.
12. *Зінкевич Р.Д.* Активізація українського військового руху напередодні більшовицького перевороту (вересень – жовтень 1917 р. / Р.Д. Зінкевич // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 612. Держава та армія. – С. 48–54.
13. *Петро Процик.* Державотворча діяльність Симона Петлюри. // Народний Рух України. Державність. Демократія. Реформи! – 2006.
14. Голос окопа. – 1917.
15. Известия фронтотдела «Румчерода». – 1917.
16. *Іванис В.* Симон Петлюра – Президент України. – Дрогобич, 1991. – 256 с.
17. *Ткачук П.П.* Сухопутні війська України доби революції 1917-1921 рр. – Львів: ЛІСВ, 2009. – 311 с.
18. *Голуб П.А.* Большевики и армия в трех революциях. – М., 1977. – 320 с.
19. *Іван Петренко.* Діяльність Павла Скоропадського щодо українізації частин російської армії в 1917 році // Персонал. – 2007. – № 8.
20. *Пеленський Я.* Спогади Павла Скоропадського (кінець 1917 – грудень 1918). Передмова // Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – К., Філадельфія, 1995. – 493 с.
21. *Тинченко Я.* Українське офіцерство: шляхи скорботи та забуття. 1917–1921 року / Я. Тинченко. – Київ, 1995. – 258 с.
22. *Колянчук О., Литвин М., Науменко К.* Генералітет українських визвольних змагань / О. Колянчук, М. Литвин, К. Науменко. – Львів, 1995. – 233 с.
23. *Дем'янюк О.Й.* Військово-політичні аспекти розвитку Волинської губернії у 1914–1921 роках: монографія / О.Й. Дем'янюк. – Луцьк: ПДВ «Твердиня», 2011. – 320 с.
24. *Удовиченко О.І.* Україна у війні за державність: Історія організації і бойових дій Українських Збройних сил 1917–1921 рр. – К., 1995. – 179 с.
25. *Ткачук А.Г.* Крах спроб Центральної Ради використати українізовані військові формування в 1917 р. // Український історичний журнал. – 1967. – № 8. – С. 79–84.
26. *Янчевський М.* Зі споминів // За державність. – Зб. – Каліш, 1930. – № 2 – С.137–147.

27. *Лозовий В.* Солдати і селяни: дестабілізація суспільного життя українського села (1917 р.). / В. Лозовий // Історичний журнал. – 2005. – № 6. – С. 73–82.
28. *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1918). У 2-х ч. Ч. 2. З початків відродження української державності. (Доба Центральної Ради) / Д. Дорошенко. – Львів: «Червона калина», 1923. – 98 с.
29. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. – К., 1996. – Т. 1. – 589 с.
30. *Дем'янюк О.Й.* Військово-політична ситуація на Волині восени 1917 р. / О.Й. Дем'янюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» – 2010. – № 670. Держава та армія. – С. 80–88.
31. *Ткачук А.Г.* Крах спроб Центральної Ради використати українізовані військові формування в 1917 р. // УІЖ. – 1967. – № 8. – С. 79–84.
32. Резолюція Третього Всеукраїнського військового з'їзду про українізацію армії і флоту // Національні відносини в Україні у ХХ ст. Зб. док. і м-лів / Упор. М. Панчук та інші. – К.: Наукова думка, 1994. – 570 с.

Надійшла до редакції 12.09.2014 р.

Рецензент: *Л.Ю. Питльована*, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри світової історії нового і новітнього часу, Український католицький університет, м. Львів

Зинкевич Р.Д.
УКРАИНСКОЕ ВОЕННОЕ ДВИЖЕНИЕ В УСЛОВИЯХ
ОБОСТРЕНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КОНФРОНТАЦИИ В
РОССИИ ОСЕНЬЮ 1917 г.

Статья посвящена украинскому военному движению в российской армии осенью 1917 г. до прихода большевиков к власти. Рассмотрены этапы и формы украинизации российской армии. Особое внимание обращено на Юго-Западный и Румынский фронты.

Ключевые слова: армия, украинизация, Юго-Западный фронт, Румынский фронт, Центральная Рада, Генеральный секретариат.

Zinkevych R.
UKRAINIAN MILITARY MOVEMENT IN ESCALATED POLITICAL
CONFRONTATION IN RUSSIA AUTUMN 1917 YEAR.

The article is devoted Ukrainian military movement in the Russian army in autumn 1917 before the arrival of the Bolsheviks to power. The article reviews the stages and forms of Ukrainianization Russian army. Particular attention is paid to the Southwest and Romanian fronts.

Key words: army Ukrainianization, South-Western Front, the Romanian front, Central Rada, General Secretariat.